

Joachim Wittstock. În căutarea umbrei pierdute

Dumitru CHIOARU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Departamentul de Studii Romanice
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Department of Romance Studies
Personal e-mail: dimitru.chioaru@gmail.com

Joachim Wittstock. In the Quest for the Lost Shadow

The present study is dedicated to Joachim Wittstock, one of the most significant Saxon writers in contemporary Transylvania. With the occasion of Wittstock's 80th anniversary, the author re-reads his literature and focuses mainly on the adaptation undertaken by Wittstock of Adalbert von Chamisso's influential story of Peter Schlemihl – rewritten by the Transylvanian writer under the form of *The Strange Story of Peter Gottlieb*. In this piece, Wittstock adapts the narrative of the German Romantic (and its simili-Faustian pact with the devil) to the situation of the German writers in communist Romania – and the various pacts (political, social, existential) involved by their lives in these totalitarian conditions.

Keywords: contemporary Romanian literature, German writers in contemporary Romania, Joachim Wittstock, Adalbert von Chamisso, Peter Schlemihl, Peter Gottlieb Faustian pact, writers under the Romanian communist regime.

Joachim Wittstock este, la 80 de ani, o personalitate ce ocupă un loc distinct în literatura de limbă germană din România, prin opera sa de poet, prozator, istoric literar, eseist și traducător. Dintre toate povestirile lui, **Strania călătorie a lui Peter Gottlieb** este capodopera sa de inspirație biografică, scrisă însă în replică la celebra povestire **Nemaipomenita poveste a lui Peter Schlemihl** a romanticului german de origine franceză Adelbert von Chamisso, ceea ce provoacă la o lectură comparativă. Povestirea a apărut, după cum precizează Joachim Wittstock în prefața traducerii *Norei Iuga* de la editura „Tracus Arte”⁽¹⁾, mai întâi în revista *Neue Literatur* nr. 10-11/ 1988 și apoi în volumul de proză **Spiegelsaal** (Sala oglinzilor), Ed. Kriterion, 1994.

Joachim Wittstock reprezintă, rescriind modern legenda omului care și-a pierdut umbra din povestirea romantică a lui Chamisso, experiența dramatică a scriitorilor de limbă germană din România, puși înaintea de Decembrie 1989 în fața dilemei de a rămâne în țara

natală, prizonieri ai unui regim totalitar, sau de a emigra în Germania. Cititorul poate să o interpreteze ca pe un episod al vieții lui Joachim Wittstock, transfigurat într-o povestire realist-stranie, lectură acceptată chiar de autor în prefață, spunând că **Strania călătorie a lui Peter Gottlieb** „oglindește momente din prima mea vizită mai lungă în Germania Federală – 1987 – și lasă să se întrevadă, în mod indirect, unele experiențe trăite personal în țara unde domiciliesc, România”⁽²⁾. Comparatistul depășește însă o asemenea lectură de sine stătătoare, întrebându-și metoda comparativă într-o lectură simultană, pentru a insista analitic asupra asemănarilor și diferențelor de viziune și stil dintre cele două povestiri, care fac ca acestea să-și lumineze reciproc valoarea.

Povestirea lui Chamisso, fiind scrisă la persoana I, face din Peter Schlemihl personaj și, totodată, narator, care-și reprezintă viața într-o narațiune în care – remarcă Sergiu Pavel Dan în comentariul inclus

în **Fetele fantasticului** – „întîmplările spranaturale nu sunt șocante, ci *minunate*, înscriindu-se în sfera normalului”³. Sărac fiind, tînărul Schlemihl, nume care – menționează traducătorul acestei povestiri, Petru Manoliu⁴ – în germană înseamnă un om fără noroc sau ghinionist, își vinde umbra fizică Diavolului deghizat într-un om modest îmbrăcat în gri, în schimbul unei pungi miraculoase cu galbeni. Ca și Goethe în **Faust**, Chamisso valorifică legenda medievală despre pactul omului cu Diavolul, încheiat cu pierderea sufletului, adăugînd pierderea umbrei ca element fantastic original, care dezvăluie – în aprecierea istoricului literar Fritz Martini – „caracterul problematic al existenței romantic-imponderabile și fără patrie”⁵. Ajungînd bogat, Peter Schlemihl nu este fericit, deoarece lipsa umbrei reprezintă pentru ceilalți o infirmitate, din cauza căreia este disprețuit și respins de societate. „A-ți vinde umbra – scrie Victor Ieronim Stoichiță în comentariul său din **Scurtă istorie a umbrei** la povestirea lui Chamisso – echivalează cu pierderea identității”⁶. De aceea, Peter Schlemihl încearcă să-și redobîndească umbra, dar omul în gri îi cere, în schimb, să-i dea sufletul după moarte. Peter Schlemihl refuză însă tîrgul și, rămas în continuare fără umbră dar ajutat de cizmele lui fermecate, călătorește pe tot globul pămîntesc, dedicîndu-se studiului naturii. El devine astfel un om de știință universal, apatrid.

Povestirea se încheie cu niște învățături morale extrase din această nemaipomenită poveste, formulate ingenios chiar de Peter Schlemihl adresîndu-se autorului ei: „Judecă-mă cum vrei, draga Chamisso, căci îți voi povesti lucrurile așa cum au fost. Eu însumi m-am judecat destul de aspru, deoarece am purtat în inimă viermele chinului. Momentul acesta atît de dureros din viața mea îmi stăruie viu în minte și nu mă pot gîndi la el decît cu umilință și cu o adîncă mîhnire. Căci cine se abate de la drumul cel drept în chip ușuratic se pomenește pe neașteptate împins pe alte cărări, care-l duc din ce în ce mai jos. În zadar mai caută să se călăuzească după stelele de pe cer: nu-i mai rămîne nici o altă cale, trebuie să coboare mereu în prăpastie și să se jertfească zeiței răzbunării”⁷.

În aceeași prefață a traducerii românești, Joachim Wittstock mărturisește că „la o recitare a textului scris de Chamisso (era cam pe la mijlocul anilor 1980) m-a frapat un amănunt, și anume remarca vizionară că ea, umbra, ar fi fost pierdută nu doar de unul, ci de toți oamenii”⁸. Tot în prefață, autorul precizează că numele Gottlieb semnifică în germană „iubit de Dumnezeu”⁹, Peter fiind prenumele comun cu personajul lui Chamisso. **Strania călătorie a lui Peter Gottlieb** nu este un jurnal de impresii de călătorie, chiar dacă acestea nu lipsesc la început și pe parcurs, ci o povestire la persoana a III-a care dobîndește substanță epică în momentul cînd protagonistul ajunge în „orașelul pe Neckar”, unde era invitat să participe la dezbaterile

unui simpozion pe tema „umbrei gri”, metaforă pentru problema identității într-o societate deschisă. Această călătorie devine inițiativă, transformînd oamenii și locurile vizitate în tot atîtea imagini ale luptei sale interioare cu semnificațiile multiple și contradictorii ale umbrei: „Trecuseră destui ani de cînd era partizanul umbrei gri. Totodată însă mai stăruia atîta nesiguranță în concepția lui, încît acum urmărea captivat și ușor încurcat, ba chiar nu tocmai convins de propria lui judecată, dezbateră dîntre adepții vechilor principii și adversarii acestora. În toiul acestui duel verbal puteai auzi, ba că unii căzuseră fără scăpare în plasa curentului la modă, a așa-numitului *modernism*, ba că ceilalți pledau pentru o atitudine existențială opusă timpului prezent și că ar face bine să înțeleagă, în sfîrșit, ce oră ne arată ceasul lumii”¹⁰.

Correspondentul omului gri din **Nemaipomenita poveste a lui Peter Schlemihl** este, în povestirea lui Wittstock, Egon Rosetzki, fost coleg de cancelarie în învățămînt, emigrat în Germania, unde a devenit membru al Uniunii Administratorilor Umbrei, care i-a trimis lui Peter Gottlieb invitația la colocviul de umbrologie. Limbajul povestirii devine esopic, reprezentînd un univers social de atmosferă orwelliană, care în totalitarism se bazează pe generalizarea suspiciunii, iar în societatea deschisă, poate lua înfățișarea ipocriziei. Egon Rosetzki, un personaj malefic, cu mai multe fețe/ identități, încearcă să-l demaște public pe Peter Gottlieb ca și colaborator al regimului totalitar din țara de origine, atribuindu-i fapte odioase, imaginare ori săvîrșite în trecut de el însuși în serviciul instituției care controla viețile oamenilor, ceea ce dezvăluie semnificația negativă a umbrei, ca dublu întunecat al omului.

Peter Gottlieb respinge acuzațiile și, indignat de grotescul situației, părăsește simpozionul, continuîndu-și călătoria prin orașele germane: Frankfurt pe Main, Stuttgart, München și Freiburg-Breisgau, cu conștiința profund marcată de întîmplările straniei prin care trece. El întîlnește pe traseu alte cunoștințe plecate din țară, neplăcut surprins de comportamentul lor, și, aproape la tot pasul, îi iese în cale Egon Rosetzki, întinzîndu-i mereu capcane pe care Peter Gottlieb le depășește cu prudență, păstrîndu-și demnitatea umană. El se întoarce în țară refuzînd, ca și Peter Schlemihl, să-și răscumpere umbra prin vînzarea sufletului și trăgînd aceste înțelepte concluzii din contactul cu lumea liberă, asumate și de autor: „Pricepusem, în sfîrșit, că aspirația lui de a avea o umbră putea fi îndreptățită; în definitiv aceasta, la condițiile de lumină specifice nouă, făcea parte din apariția omului în integralitatea lui. A dispune de umbră era cu adevărat *vital-revitalizant*, o combinație de cuvinte pe care Gottlieb o auzise la o la o masă în picioare, într-o stație de metrou, de la un bărbat. Acestuia tocmai îi ieșise pe neașteptate din gură ciudățenia asta de cuvinte, prin care aducea o laudă

unei cești de cafea vital-revitalizantă. Și totuși, pentru a ajunge să ai o umbră nu aveai voie să recurgi la mijloace necinstite, satanice”⁽¹¹⁾. Peter Gottlieb iese din sine pentru a se cunoaște prin ceilalți și se întoarce întărit moral, asumându-și cu umor și înțelepciune umbra ca simbol al identității.

În postfața traducerii românești a acestei povestiri, Nora Iuga întreabă: „Cine și-a pierdut, de fapt, umbra, cel plecat sau cel rămas?”⁽¹²⁾, la care cred că Joachim Wittstock ar schița ca răspuns zîmbetul său discret. Cititorul acestei povestiri, fie și numai în traducere, se poate convinge însă că literatura de limbă germană din România a câștigat, cu siguranță, un mare scriitor.

Note:

1. Joachim Wittstock, în prefața la *Strania călătorie a lui Peter Gottlieb*, Ed. Tracus Arte, București, 2015, p. 10
2. *Ibid.*, p. 9

3. Sergiu-Pavel Dan, *Fețele fantasticului*, Ed. Paralela 45, 2005, p.14

4. Petru Manoliu, într-o notă la traducerea povestirii *Nemaipomenita poveste a lui Peter Schlemihl* de Adelbert von Chamisso, inclusă în antologia *Nuvela fantastică romantică*, vol. II, Editura pentru literatură, București, 1968, p. 289

5. Fritz Martini, *Istoria literaturii germane*, Ed. Univers, București, 1972, p. 313

6. Victor Ieronim Stoichiță, *Scurtă istorie a umbrei*, Ed. Humanitas, București, 2008, p. 209

7. Adelbert von Chamisso, *Nemaipomenita poveste a lui Peter Schlemihl*, în antologia *Nuvela fantastică romantică*, *ed. cit.*, p. 333

8. Joachim Wittstock, *op. cit.*, p. 9

9. *Ibidem.*

10. *Ibid.*, p. 8

11. *Ibid.*, p. 127

12. Nora Iuga, în postfața la traducerea povestirii *Strania călătorie a lui Peter Gottlieb* de Joachim Wittstock, *ed. cit.*, p. 131

